

Všechno, co jste chtěli vědět o sexu

...a snad i to, co jste ani vědět nechtěli

TOMÁŠ GRIM
IVAN H. TUF

PETR WEISS, JAROSLAV ZVĚŘINA: Sexuální chování v ČR – situace a trendy

Portál, Praha 2001, 160 stran, náklad neuveden, cena 195 Kč

PETR WEISS: Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika a léčba

Portál, Praha 2002, 352 stran, náklad neuveden, cena 492 Kč

MICHAEL MIERSCH: Sexuální život zvířat

Euromedia Group, Praha 2001, 216 stran, náklad a cena neuvedeny

NAD KNIHOU

Po roce 1989 zaplavily náš knižní trh publikace o sexu. V drtivé většině šlo o „manuály“ „správného“ sexuálního života, které si většina čtenářů – vyhládlých po dlouhém období půstu, kdy se na obálce knihy nesmělo objevit ani obnažené ňadro – zakoupila kvůli barevným fotografiím sekundárních pohlavních znaků či jiných než misionářských poloh. Intenzivnímu vydavatelskému úsilí se není co divit – sex je středobodem zájmu skoro každého člověka, asi každý si (třeba v ústraní) nějakou tu Kama Sutra prolistoval. Pomineme-li příjemné aspekty praktikování sexu (což jej činí zajímavým nejen pro výzkumníka, ale i pro laika), zůstává nepřehlédnutelným faktem, že pohlavnímu rozmnožování vděčíme všichni za svou existenci. Nikdo z nás nemá v přímé linii svého rodokmenu předka, který by si sex alespoň jednou nevyzkoušel. Člověka, který se nad tím jen na pár vteřin zamyslí, pak stěží může překvapit skutečnost, že evoluční biologové a evoluční psychologové vše sledují prizmatem rozmnožování – úspěšného šíření vlastních genů. Až v poslední době se mezi populárními knihami začala objevovat díla o sexu poněkud jinak zaměřená, tj. knihy, které vás konečně nenabádají k tomu, co a jak *máte dělat*, ale píše se v nich, co a jak *dělají ostatní*. Tomu málu čtenářů, jež by sex zajímal i po *teoretické* stránce, můžeme doporučit tři publikace, které se objevily na pultech v nedávné době.

● O „normalitě“ sexu se mohou poučit v knize *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*, která je novodobou českou obdobou Kinseyho zprávy z přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století – rozpitvává veškeré myslitelné aspekty sexuálního chování české populace. Představuje výsledky výzkumu, který proběhl v roce 1993 a byl zopakován v roce 1998, díky čemuž bylo možno zkoumat změny v chování či postojích respondentů. Jednotlivé kapitoly se

věnují takovým tématům, jako jsou věk při sexuálním debutu, masturbace, partnerské i mimopartnerské sexuální aktivity, antikoncepční chování, zkušenosti s komerčním sexem apod. Pro psychology budou asi nejzajímavější kapitoly o sexuálním zneužívání v dětství a zkušenostech se sexuálním násilím, pozoruhodná je i kapitola o postojích k různým aspektům sexuálního života.

Kniha se jistě stane neocenitelným zdrojem materiálu pro srovnávací studie. Ke způsobu prezentace některých dat je však třeba vyslovit zásadní námitky. Např. na s. 71 se uvádí průměrný celoživotní počet partnerů, mezi respondenty však byli zařazeni lidé různých věkových tříd. Pokud má jedinec více než jednoho partnera, je počet partnerů závislý na věku. Uvádět u věkově závislé proměnné průměr z dat sebíraných od různě starých objektů je naprostý nesmysl (podobně by nám moc neřekla průměrná výška obyvatele ČR spočítaná z novorozenců, adolescentů a dospělých). Jediným smysluplným způsobem prezentace takových dat by byla regresní křivka dávající do vztahu věk respondentů a počet partnerů.

V závěru knihy jsou uvedeny dotazníky, pomocí nichž byl výzkum proveden. To je jistě chvályhodné, bohužel však chybí znění instruktáže, kterou školení tazatelé poskytovali respondentům. Bez konzultace s autory knihy proto dotazníky nelze využít pro odborné účely (např. v diplomové práci studenta psychologie apod.).

Úplnému laikovi tato kniha může posloužit jako základní zjištění, zda je „normální“. To v případě, že má nějaké pochybnosti o sexuální orientaci, postojích či chování sebe sama, popř. někoho z okolí (např. žena o manželovi). Může zjistit, kolik procent obyvatelstva je na tom v jednotlivých aspektech sexuálního života podobně.

● Pokud se v první knize čtenář náhodou nenajde, může sáhnout po monografii z pera Petra Weisse – *Sexuální deviace*. Ta má čtyři části, které se věnují klasifikaci deviací, jejich etiologii, diagnostice a léčbě. Deviace se dělí do dvou základních skupin – deviace v aktivitě (čili deviantní je způsob, jak to dotyčný jedinec dělá, např. exhibicionismus, sadismus apod.) a deviace v objektu (dělá to „normálně“, avšak s *někým* či *něčím* neobvyklým, např. nekrofilie, pedofilie apod.). Evolučního biologa jistě potěší skutečnost, že v kapitole „Etiologie“ jsou jako první uvedeny „Evolučněbiologické modely“, kterým dosud v české literatuře nebyla věnována větší pozornost. Bohužel se sem však vloudily některé chyby a nepřesnosti: „Přirozený výběr“ rozhodně *není* „přežití těch druhů (sic!), které jsou dobře adaptované ve svém prostředí“ – předmětem selekce, která vede ke vzniku adaptací, jsou geny (resp. jedinci), nikoli druhy. Nedůvěru vzbuzují i některé literární zdroje: např. referát z „vědecko-pracovní schůze Sexuologické společnosti JEP, Opava“ (I. Žigo a spol. 1982) lze jen stěží považovat za solidní zdroj vědeckých poznatků, což je asi každému čtenáři jasné po přečtení toho, co tyto autoři tvrdí (s. 116) – evoluční psychologie skutečně nespočívá v ničím nepodložených „interpretacích“ postrádajících jakýkoli smysluplný konceptuální rámec (jak by mohl vzniknout dojem po přečtení některých novinových článků rádo by po-

Kresba © Spytihněv

pularizujících tuto disciplínu). O to překvapivější je, že chybějí citace zcela základních prací evoluční psychologie (D. M. Buss 1999: *Evolutionary psychology*) a evoluční psychiatrie (A. Stevens, J. Price 1996: *Evolutionary psychiatry*), které jsou nesrovnatelně významnějšími příspěvky k problematice (nemluvě o tom, že řada prací citovaných v textu není vůbec v seznamu literatury uvedena).

Problematické je i tvrzení: „evoluční biologie však zatím neposkytuje ani vysvětlení přezívání genů homosexuality“ (s. 119). Z následujícího textu vzniká dojem, jako by se autor domníval, že geny mohou přežívat jen tehdy, poskytují-li svému nositeli nějakou výhodu (tak tomu samozřejmě není, viz např. Vesmír 77, 67, 1998/2). Jen tak pro zamyšlení:

■ Přenáší-li gen (popř. geny) pro mužskou homosexualitu ženy (jak tomu s největší pravděpodobností je), nemohou tyto geny nikdy vymizet z genofondu jen v důsledku toho, že se gayové nemnoží (stejně tak jako by nikdy nevymizela barvoslepost, i kdyby si barvoslepi muži v důsledku své zrakové vady nedokázali vyhledat partnerku).

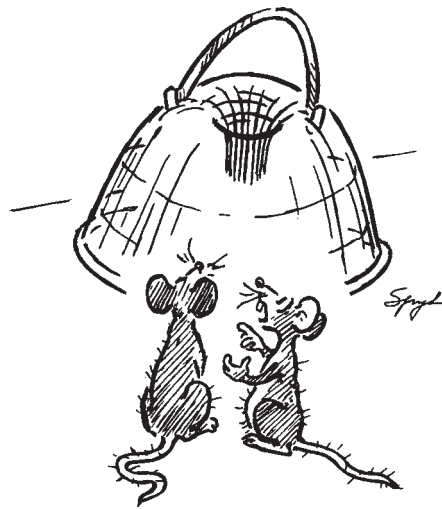
■ Ontogenetický vývoj muže je složitější než vývoj ženských orgánů, je tedy více příležitostí k narušení (jinak řečeno, v některých případech je hledání adaptivního významu homosexuality nejspíše rovno hledání adaptivního významu zlomené nohy).

■ Sociální tlak zcela nepochybně vede k tomu, že řada homosexuálů uzavře oficiální heterosexuální svazek a zplodí potomstvo.

■ Homosexuálové dosahují vyššího socioekonomického statusu oproti heterosexuálním mužům (viz s. 119), takže není nemožné, aby zlepšovali tentýž status svých příbuzných, a tedy i jejich vyhlídky na úspěšnou reprodukci (tento efekt bude ale jistě zcela okrajový, pokud vůbec bude).

Jestliže se čtenář v této knize „najde“ (což se při pročítání medicínské literatury stává poměrně běžně), nemusí okamžitě propadat panice. Ne všichni *devianti* jsou zároveň *delikventi* čili potrestánihodní. Řada deviantů má své chování plně pod kontrolou a ani v nejmenším neohrožují své okolí. Naopak pachatelé sexuální deliktů nemusí být vždy devianti – například znásilnění se pod vlivem alkoholu dopouštějí lidé (převážně muži), kteří jsou za střízliva naprosto „normální“.

● Pokud se případný čtenář přečtenými knihami cítí frustrován, ale přitom má výdrž (k dalšímu čtení), může se odreagovat třetí knihou, tentokrát poněkud lehčího rázu. *Sexuální život zvířat* je jakousi populární encyklopedií všeho, co se týká rozmnožování – námluv, páření, péče o potomstvo a veškerých adaptací k těmto činnostem. Kromě tradičních poznatků, které se už v české literatuře porůznu objevily, najde čtenář v knize i nejnovější a neobyčejně zajímavá zjištění, např. o úloze ultrafialového světla při výběru partnera, mimopárových kopulacích, soupeření spermií či vlivu rozmnožování na imunitu jedince. Příjemným osvěžením je uvádění tradičních pověr týkajících se různých aspektů množení. Kniha je napsána svižně, přehledně a vtípně. Pod heslem „sodomie“ (s. 166) se píše: „... křesťané nemilosrdně pronásledovali erotickou lásku ke zvířatům. A to i přesto, že Duch svatý navštívil Marii v podobě holubice.“ Jinde (na s. 57) najdeme: „Hyeny ... by se mohly stát erbovním zvířetem feministek. Žijí v agresivním matriarchátu, kde jsou samci téměř bezvýznamní.“ Řadu zajímavostí se lze dočíst o homosexualitě, respektive o adaptivnosti homosexuálního chování některých druhů zvířat (např. samičky partenogenetické ještěrky dru-

„A tohle je ta černá díra! Dědeček do ní vlezl a už se nikdy nevrátil.“
Kresba © Spytihněv

hu *Cnemidophorus uniparens* mohou ovulovat pouze poté, co spolu náznakově „kopulují“, samec štěnice zase může při kopulaci se samicí předávat spermiie jiného samce, který jej předtím znásilnil – tzv. traumatická inseminace).

Překladateli je však třeba vytknout některé (bohužel dosti rozšířené) prohřešky. Například nevyhledal zavedené české termíny, takže se na s. 9 objevuje „princip černé královny“ a na řadě míst se mluví o „egoistických genech“. Kdyby si překladatel přečetl alespoň názvy knih *Červená královna* (Vesmír 78, 700, 1999/12) a *Sobecký gen* (Vesmír 78, 218, 1999/4), nemohl by se tak hloupých chyb dopustit. Totéž platí pro dávno zavedené termíny jako třeba vtištění (v překladu jako „formování identity“, s. 35). Na druhé straně nijak nevadí překlad „female choice“ (samičí výběr) jako „dámská volenka“ – v publikaci určené laikům jej lze jen pochválit.

Do knihy se bohužel vloudily i chyby věcné. Rozhodně dosud nikdo neprovedl studii, která by zjistila, že kukaččí mládě „imituje hladový křik mláďat druhu hostitele“ (s. 81) – to by mu šlo dost špatně, když své vzory dávno z hnízda vyhodilo. Také není pravda, že samice kukačky vyhazuje jedno vejce hostitele z jeho hnízda (tuto práci zastane vylíhnuté parazitické mládě), samice naopak vejce sežere, neboť je pro ni neobyčejně bohatým zdrojem vápníku i energie. Drozdi zpěvní si hnízda nevymazávají hlínou (jak uvedeno na s. 45), ale rozdrčenou dřevní hmotou smíšenou se slinami (hnízdlo zevnitř vypadá, jako by bylo z dřevotřísky).

Autor nezabíhá do zbytečných detailů. To (anebo nedůslednost překladatele?) má však za následek některé nepřesnosti. Rozhodně ne všichni „američtí datli“ žijí v kooperativních společenstvech (to se týká jen datla sběrače *Melanerpes formicivorus*). Naprosto záhadou zůstává, jak přišel překladatel (či autor?) na to, že *Pelargopsis capensis* je „černý kukačkovitý pták z Jižní Ameriky“. *P. capensis* je olbrímí oranžovo-modře zbarvený ledňáček žijící v orientální oblasti (za „černým kukačkovitým ptákem“ se pochopitelně skrývají tři legendární kukačky rodu *Crotophaga*, kde několik samic klade do téhož hnízda a baví se vzájemným vyhazováním vajec). Poměrně vtípným omylem (asi nikoli překlepem) je pak důsledně uvádění drobného hlodavce *rypoše* lysého jakožto „rypouše“ lysého (rypouš je o několik váhových tříd větší ploutvonožec). Ach, nebohá „holá kryso krtčí“ (viz Vesmír 78, 464, 1999/8), čím sis to zasloužila? Kdy-

by překladatel alespoň občas zabrousil do časopisu, kde se objeví recenze na jím překládanou knihu...

Přes uvedené nedostatky kniha určitě stojí za přečtení. Dokonce je to jedna z mála encyklopedií, které se dají přečíst od první do poslední strany. Čtenář by si měl odnést především poznání, jak neobyčejně bohaté a bizarní mohou být způsoby reprodukce a také jak mělká je „propast“ mezi lidskou sexualitou a sexualitou některých živočichů, především primátů. Známým sexuálním maniakem-deviantem je bonobo (sesterský druh šimpanze) – provádí vše, co si dokážete představit (a navíc i to, co si ani představit nedokážete). Bonobům totiž nic lidského není cizí. Navzdory přáním některých ideologů (feminis-

tek) i vědců (z nepřírodovědných oborů) je totiž „vliv kultury na pohlavní styk u lidí po miliardách let sexuální reprodukce nanejvýš zcela marginální [...] sex je oblast lidského chování, v níž je kulturní experimentování omezeno právě tak, jako je omezeno dýchání“, jak poznamenává slavný primatolog Frans de Waal v nádherně ilustrované knížce *Bonobo: The forgotten ape* (vřele doporučujeme k přečtení všem zvrhlíkům).

No a pokud náhodou v těchto knihách nenajdete to, co jste chtěli o sexu vědět, a stále se ještě bojíte zeptat, položte odborníkovi otázku anonymně – např. Radim Uzel zodpovídá i odbornější dotazy na internetové adrese <http://web1.cz/>. □

Víra vědeckého racionalisty z hlediska kacířského agnostika

PETR BRODSKÝ
JIŘÍ Š. CIESLAR

JIŘÍ GRYGAR: Svět vědy a víry

Aldebaran, Praha 2002, 106 stran, náklad a cena neuvedeny

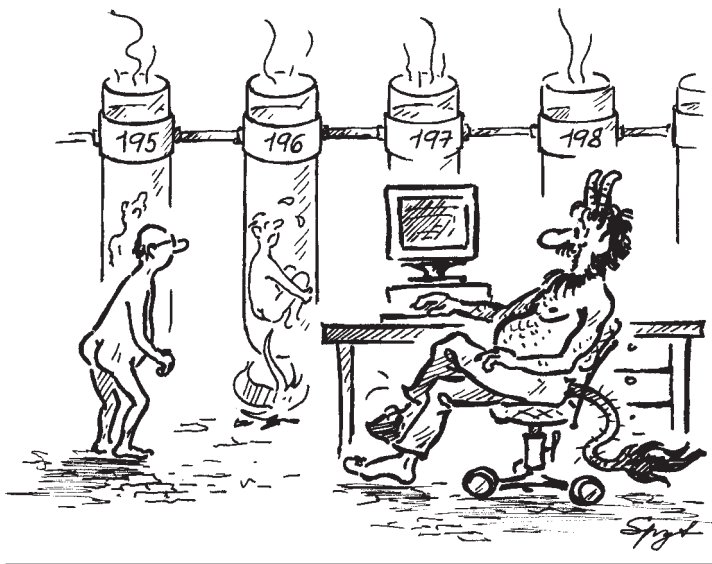
NAD KNIHOU

Tři části knihy – „Velký třesk a Bible“, „Věda, víra, vesmír“ a „Věda a víra“ – jsou vlastně tři přednášky, které astronom a popularizátor vědy postupně přednesl v motlitebně Církve bratrské v Ostravě (11. 3. 1990), v evangelickém kostele v Ostravě (10. 11. 1990) a na Přírodovědecké fakultě MU v Brně (7. 4. 1993).

J. Grygar v nich odpovídá na otázky spojené s jeho náboženskou vírou i s jeho vztahem k vědě (především k vědám exaktním a přírodním). V textu je zároveň v populární formě obsaženo mnoho užitečných informací týkajících se fundamentální fyziky, astronomie a kosmologie, které jsou vyloženy s přísloušnou grygarovskou čtivostí, průzračností a didaktickou virtuozitou.

Cílem této poznámky ovšem není pokus o celkové hodnocení zmíněné knihy. Jde mi spíše o polemiku týkající se dílčích aspektů diskutovaných problémů, u nichž podle mého názoru k jistému konfliktu mezi vírou a vědou v autorově pojetí dochází. Mám na mysli především koncepci „Boha mezer“, která je rozšířena např. mezi anglosaskými fundamentalistickými protestanty.

Kresba © Spytihněv

Přivrženci „Boha mezer“ (zjednodušeně řečeno) říkají, že náboženství nám může poskytnout odpovědi na otázky, na něž věda odpovědět nedovede, i když – a to je velmi podstatné – tyto otázky vědě klademe.

Z historického hlediska je vysvětlování jevů neznámého původu Božím zásahem asi důležitým zdrojem náboženského myšlení. V tradičních polyteistických náboženských systémech má téměř každý přírodní či společenský jev, který je důležitý pro život, své nadpřirozené, většinou personifikované vysvětlení.

V konfrontaci s dlouhodobým vývojem vědy jde ovšem o zdroj náboženské víry, který je dost labilní a v tomto smyslu problematický. V takovém pojetí bychom totiž nadpřirozenou příčinu museli neustále „stěhovat“. Jednou bychom ji používali k vysvětlení blesku, později zas velkého třesku.

Jiří Grygar v této knize tvrdí, že věda nám odpovídá pouze na otázky typu „jak“, a nikoli na otázky typu „proč“. Odpovědi na otázky typu „proč“ jsou vyhrazeny náboženské víře (s. 47). Obávám se ale, že takové rozlišení lze těžko provést. Představme si to na konkrétním případě blesku. Je fyzikální vysvětlení jeho vzniku a průběhu pouze odpovědí na otázku „jak“, a nikoliv také na otázku „proč“?

Mám pocit, že odpověď na otázku „jak“ v sobě odpovídá na otázku „proč“ zahrnuje a ještě přidává něco navíc. Tak např. řeknu-li, že blesk vyvolaly elektrické síly, eventuálně bůh Perun, odpovídám tím v obou případech na otázku „proč“. Jsou to tedy v tomto smyslu odpovědi na stejné úrovni. Jestliže působení elektrických sil ještě navíc popíšu podrobněji, popřípadě popíšu, na jakém principu Perun pracuje, odpovídám tím i na otázku „jak“. Rozhodně nelze říci, že by vysvětlení Perunem bylo samo o sobě více vyčerpávající či že by vyvolávalo méně dalších otázek.

S podstatně závažnějším použitím „Boha mezer“ se v knize setkáváme v souvislosti s velkým třeskem. Zdá se, že autor vysloveně doufá, že průběh a mechanismus samotného velkého třesku nikdy nepoznáme. Vysvětluje nám, že čas je možná kvantovaný, takže se naše pozorování minulých událostí může k počáteční singularitě přiblížit nanejvýš na časový interval velikosti jednoho kvanta, nikoliv třeba poloviny časového kvanta.

Taková úvaha je ovšem dost nepřesvědčivá. Nemožnost pozorovat událost v čase $t = 0,5$, neznamená to, že nemožnost pozorovat také událost v čase $t = 0$. Navíc vznik nových fyzikálních teorií (např. kvantové teorie gravitace) může náš pohled na velký třesk podstatně